

є настільки багатогранною та всеохоплюючою, що навряд чи може бути охоплена в межах єдиної загальної дефініції.

Суспільний інтерес своїм змістом може охоплювати відомості про особисте життя фізичної особи, що, в свою чергу, призводить до конфлікту двох інтересів: приватного — опосередкованого правом на приватність; публічного — права суспільства знати інформацію (іншими словами, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань).

Зокрема, за наявності виправданого суспільного інтересу правомірність оприлюднення відомостей про особисте життя публічної особи буде ґрунтуватися на реалізації свободи вираження поглядів.

Якщо ж проаналізувати українську судову практику, то варто згадати постанову Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» (п. 21), де міститься посилання на Декларацію про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації, схвалену 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя, і наголошує на ширших межах допустимої критики публічних осіб.

Проте найбільш резонансним стало Рішення Конституційного Суду України 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. Статус публічної особи, на думку КСУ, зокрема, поширюється на державного службовця, державного чи громадського діяча, який відіграє певну роль у політичній, економічній, соціальній, культурній або іншій сфері державного та суспільного життя. Проте великим недоліком є те, що рішення Конституційного Суду України не визначає, у яких випадках інформація про публічну особу підлягає оприлюдненню при збереженні балансу між правом на повагу до особистого і сімейного життя та суспільним інтересом. Можемо припустити, що рішення КСУ не зробило прориву у розумінні природи публічних осіб, меж втручання в їх особисте і сімейне життя, навпаки, надало невластивого і занадто високого ступеню захисту інформації про них у випадку балансування свободи слова і захисту права на особисте і сімейне життя.

Що стосується практики судів загальної юрисдикції в сфері застосування концепції публічних осіб, то її аналіз дозволяє стверджувати, що ця концепція активно застосовується, за-

вдяки чому інформації про публічних осіб надається менший ступінь захисту. Чи не найбільш резонансним прикладом цього є справа, в якій йшлося про втручання в особисте і сімейне життя публічної особи, оприлюднення інформації про таку публічну особу, була справа колишнього Голови Окружного адміністративного суду м. Києва О.В. Бачуна (див. ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 квітня 2011 року).

Науковий керівник: проректор з навчальної роботи, д. ю. н., професор кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України Ю. Г. Барабаш.

Ковтун Віталій Іванович
НЮУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри
конституційного права України

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ПОЛІТИКИ ЖОРСТКОЇ ЕКОНОМІЇ

Актуальною проблемою сьогодення є оновлення конституційної доктрини соціальної держави. Саме конституційний принцип держави загального добробуту, який реалізується через соціальні права громадян — потребує нового ди- хання. Надмірно розширений перелік соціальних прав спричиняє проблеми у площині їхнього забезпечення у судовому порядку.

Професор К. Р. Санстейн закликав провести ретельний аналіз позитивних прав з метою визначення масштабу тієї загрози, яку ті чи інші права представляють для створення ринкової економіки і громадянського суспільства. На його погляд, існувало кілька аргументів проти включення позитивних прав в конституції постсоціалістичних держав, в тому числі України.

Перший аргумент. Урядам постсоціалістичних країн не можна дозволяти втручатися у функціонування ринкової економіки. Деякі позитивні права передбачають урядове втручання у функціонування вільного ринку як

зобов'язання, закріпленого конституцією. Для країн, які лише намагаються створити ринкову економіку, це неприпустимо.

Другий аргумент. У зв'язку з необхідністю створення в постсоціалістичних країнах вільного ринку і громадянського суспільства, конституція не повинна надавати державі права жорсткого контролю за приватним сектором громадянського суспільства і вільним ринком. На Заході конституція, як правило, взагалі не охоплює приватну сферу діяльності, регламентуючи в основному діяльність держави. Необхідно розуміти відмінність між конституційними обов'язками уряду і конституційними обов'язками приватного сектора суспільства. Постсоціалістичні конституції фактично не встановлюють такої відмінності, покладаючи зобов'язання держави на всіх і кожного.

Третій аргумент. Суди не в змозі проконтролювати дотримання багатьох позитивних прав. Для цього їм не вистачає необхідних бюрократичних структур та інструментів.

Четвертий аргумент. Багато позитивних прав не узгоджуються із загальним прагненням постсоціалістичних суспільств викоринити в громадянськості почуття залежності від держави і потреби в її підтримці. Але, якщо позитивні права, що надаються державою людині починають розглядатися громадянами як невід'ємні права, даровані їм державою, це може мати негативний вплив на особисту ініціативу і заповзятливість.

П'ятий аргумент. Багато позитивних прав не тягнуть за собою ніяких позитивних змін, і це є серйозною проблемою для оновленого конституційного ладу. Якщо ж позитивні права не покращують стан справ, то вони є надлишковими, а будь-яка надмірність в конституції негативна для народів, які прагнуть створити у себе конституційно-правову культуру, — культуру, складовою частиною якої є повага до конституції як до реально діючого документу.

Якщо в конституцію бажають включити статті, які реально гарантуватимуть права, вони не повинні включати перерахування усього того, до чого прагне країна. Необхідно обмежитися, здебільшого, такими правами, які держава в змозі гарантувати.

Можна погодитися з твердженням І. Б. Михайлівської, що конституційне закріплення соціально-економічних прав, незважаючи на їх явну невідповідність реальним можливостям держави, було викликано декількома обставинами. По-перше, політично вельми складно «віднімати» те, що було раніше обіцяно, хоча б і на рівні простої декларації. По-друге, несподівано швид-

кий розвал, здавалося незламної тоталітарної системи породив ейфорію і завищені очікування економічного розквіту в самий найближчий час. По-третє, спрацювали звичні патерналістські установки, властиві не тільки «керованим», а й «керуючим». Справа в тому, що масова свідомість громадян історично не включала в себе ідею свободи як вищої цінності, а відносили з державою як партнерські.

Таким чином, реальні наслідки надання рівного статусу прав першого і другого покоління в посттоталітарних державах супроводжуються певними негативними наслідками, основні з яких зводяться до наступних:

- 1) збереження, а іноді й посилення патерналістських установок масової свідомості;
- 2) виникнення серйозних труднощів (як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру), що перешкоджають заміні зрівняльного розподілу соціальних благ адресною допомогою малозабезпеченим верствам населення;
- 3) зниження значущості громадянських і політичних прав як фундаментальної цінності соціального устрою;
- 4) збереження колишніх радянських стереотипів поведінки, в силу яких положення конституції не сприймалися як юридична основа суб'єктивних прав, що підлягають судовому захисту.

Слід відзначити, що ми не схильні поділяти крайньо-ліберальний підхід до соціальних прав. Звісно, ставлення до цієї групи прав з боку конституцієдавця не повинно бути таким, як до особистих прав. Слід завжди зважати на можливості держави в той чи інший період розвитку суспільно-економічних відносин, і з урахуванням цього надавати парламенту та уряду розумну дискрецію. Однак в той же час не слід впадати в іншу крайність, коли рівень соціальних норм раз і назавжди залишається конституційно недоторканим. Йдеться про ситуацію, коли деталізовані на рівні закону соціальні права не можуть бути в подальшому звужені за змістом чи обсягом.

Треба зазначити, що конституціоналізація позитивних прав ще не вказує на реальне їх гарантування. Тому можна вказати метафорично, що пострадянські держави з соціальними правами поводять себе як ведмідь, що встромив свою лапу у бочонок з медом та не може її висунути, розмахуючи лапою перед собою.

Як зазначає В. В. Речицький — так чи інакше, всі ми (хоча б професійні конституціоналісти) повинні розуміти, що Українська держава є не просто соціальною, а соціалістичною за своїм конституційним змістом. Справжня ж соціаль-

на держава, при всіх можливих застереженнях, була придумана з «непереборної марксистської спокуси» і впроваджена у країнах, які не мають досвіду повномасштабного соціалізму. Ми ж цей досвід маємо в надлишку, це наша конституційна золота акція.

Соціалістична традиція з минулого швидше за все і стала істотною перешкодою для чіткого розмежування, з одного боку — прав, що можуть бути реалізовані безпосередньо на основі судового рішення, та, з другого — прав, які можуть бути реалізовані лише на основі ухвалених парламентом законів та в результаті діяльності виконавчої влади. Тому «соціалістична традиція» минулого застосовувати формулу «кожен має право...» за умов радикальної зміни політичного і суспільного ладу вже не може бути придатною для соціальних прав — стверджує С. М. Головатий.

Цікавою є теза В. В. Речицького, що у нас «позитивні» соціальні права другого покоління повинні працювати виключно в бюджетній (як би «принизливою» для винахідливої та здібної людини) сфері. Це означає, що держава повинна підтримувати на гідному рівні лише тих, хто в буквальному сенсі працює на ..., цілком присвятив себе служінню державі. Від цього локального патерналізму нам не піти, бо занадто багато від сірої та нудної держави залежить. Що ж стосується інших співгромадян, то їх слід було б скоріше звільнити від всеосяжної державної опіки, любові і турботи.

На думку Ю. Г. Барабаша, громадянин має право планувати своє життя таким чином, щоб бути упевненим у тому, що при досягненні пенсійного віку чи в іншому страховому випадку він зможе отримати очікувані виплати, пільги та інші гарантії. А під час економічної кризи труднощів мають зазнавати всі верстви населення, а не тільки одна із них (причому чомусь, як правило, це пенсіонери та інші найменш соціально захищені громадяни).

Як вказує П. Розанваллон, соціально-розподільча держава все ще проявляє безумовний опір. І хоча її основи видозмінюються, при цьому її інститути все ще роблять свою справу. Однак, якщо розрив між існуючими інститутами солідарності й визнаними ідеями соціальної справедливості буде збільшуватися, зміни можуть бути дуже радикальними.

Як висновок необхідно зазначити, що становлення конституційного інституту соціальних прав в незалежній Україні відбувається й наразі. Доволі спірним залишається вектор реформування конституційних прав людини, в тому числі й соціальних. Питання, який ідеологічний підхід щодо закріплення позитивних прав

на рівні Основного Закону оберуть громадяни нашої держави залишається відкритим. Обсяг гарантованих соціальних прав українською державою дає можливість стверджувати про занепад соціал-демократичних цінностей у вітчизняному конституціоналізмі. Це позначилося й на тому, що серед представників політикуму знизилась занепокоєність економічною нерівністю в державі. У свою чергу, це може призвести до появи нової загрози під назвою «конфлікт поколінь», саме серед працюючих громадян та громадян пенсійного віку у момент гарантування соціальних прав. Однак треба пам'ятати, що міжнародні зобов'язання ставлять перед українською державою цілі щодо забезпечення соціальних прав в максимальних межах при вживанні наявних ресурсів та заходів.

Ковтун Марина Сергіївна
НІУ імені Ярослава Мудрого,
к. ю. н., доцент кафедри
адміністративного права

ЩОДО ГАРАНТІЙ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Гарантування прав внутрішнього переміщення осіб (далі — ВПО) є суттєвою складовою вирішення проблеми порушення прав людини в Україні, а також виступає індикатором рівня дії принципу верховенства права. Знаходження шляхів вирішення проблем ВПО є важливим для врегулювання міграційних процесів на державному та міжнародному рівнях.

Відповідно до статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У статті 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706 встановлюється, що Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість